

Tigran Hamasyan

Yerevan State Chamber Choir

Harutyun Topikyan

Luys i Luso

ECM

Luys i Luso

Hymns, Sharakans and Cantos

Armenian sacred music
from the 5th to the 20th centuries
arranged for piano and voices
by Tigran Hamasyan

Tigran Hamasyan

piano, prepared piano

Yerevan State Chamber Choir

Harutyun Topikyan

1	Ով Զարմանալի
Ov Zarmanali (1)
Grigor G Pahlavuni (c.1093–1166)	1:26
2	Անկանին առաջի Քո
Ankanim araji Qo
Mesrop Mashtots (c.362–440)	5:09
3	Ով Զարմանալի
Ov Zarmanali (2)
Grigor G Pahlavuni	13:10
4	Հայրապետական Մաղթերգ
Hayrapetakan Maghterg (1)
Komitas (1869–1935)	3:51
5	Բազում են Քո գրութիւնքը
Bazum en Qo gtutyunqd
Mesrop Mashtots	6:42

6	Նոր Ծաղիկ
Nor Tsaghik
Nerses Shnorhali (c.1102–1173)	7:38
7	Հայրապետական Մաղբերգ
Hayrapetakan Maghterg (2)
Komitas	1:45
8	Հայրապետական Մաղբերգ
Hayrapetakan Maghterg (3)
Komitas	4:25
9	Հաւուն հաւուն արթնացեալ
Havoun Havoun
Grigor Narekatsi (c.951–1003)	4:34
10	Ողորմեա ինձ, Աստուած
Voghormea indz Astvats
Mesrop Mashtots	9:33

- 11 **Սիրտ իմ Սասանի** 3:46
Sirt im Sasani (1)
Mkhitar Ayrivanetsi (c.1230–1297)
- 12 **Սուրբ Աստուած** 5:45
Surb Astvats
based on 7th century melodies
from: Komitas, *Armenian Holy Mass*
- 13 **Սիրտ իմ Սասանի** 4:04
Sirt im Sasani (2)
Mkhitar Ayrivanetsi
- 14 **Արհնեալ է Աստուած** 4:10
Orhnyal e Astvats
based on 7th century melodies
from: Komitas, *Armenian Holy Mass*

All music arranged by **Tigran Hamasyan**

Yerevan State Chamber Choir

Harutyun Topikyan, conductor

soprano

Jenni Nazaryan (soloist)

Anahit Nazaretyan, Tamara Mosinyan,
Kristina Voskanyan, Karine Sahakyan,
Maquhi Khachaturyan

alto

Lilit Yedigaryan, Lusine Vardanyan,
Ruzanna Grigoryan, Ruzanna Khandoyan,
Anahit Tashchyan

tenor

Aren Avetya, Vahagn Vardazaryan (soloists)
Sargis Sargisyan, Ruben Karaseferyan,
Vrezh Fishyan, Serzh Hakobyan

bass

Seiran Avagyan (soloist)
Garegin Hayrapetyan, William Vainer,
Vahagn Babloyan, Areg Ghahramanyan,
Arno Zargaryan

Light from Light

Luys i Luso is a musical world for me in which Armenian sacred music tradition, contemporary classical composition and improvisation come together. The repertoire on this album ranges from 5th century “sharakans” by Mesrop Mashtots to early 20th century music of Komitas, addressed through diverse compositional approaches and arrangements. It has been a challenge to explore the mystery of Armenian sacred music and to create polyphonic arrangements for melodies by tradition monodic.

The arrangement of “Ankanim Arachi Qo”, the 5th century hymn by Mashtots, takes a traditional approach: there is the drone, the monodic chant, and the piano creating harmonies around the drone.

In “Ov Zarmanali” the idea was to take a simple A/B form canto by Nerses Shnorhali (C12) and make it into a larger composition, almost like a concerto for piano and voices, built upon Shnorhali’s melody.

In “Bazum en Qo gtutyundq”, another “repentance hymn” by Mashtots, the arrangement for voices is polyphonic as opposed to “Ankanim Arachi Qo” where the words are sung as they would be in the liturgy. For the second part of this piece I have taken the words of the hymn and composed a melody in the same mode as

the original melody, although the piano part revolves around a different subtonic, a fifth down from the tonic sung by the choir.

Most of the pieces on this album tell stories. “Surb Astvats” (Holy God) also known as “The Three Divine” has three different verses traditionally sung in three different periods in the year: one verse refers to the Nativity, another to the Crucifixion, the last to the Resurrection. All three verses of this medieval hymn are combined in *Luys i Luso* to represent the story of Christ.

Another storytelling piece is “Patriarchal Ode”. This ode by Komitas is dedicated to the Mother See of Etchmiadzin in the person of Mkrtich Khrimian (Catholicos of all Armenians). In this arrangement the ode illustrates the history of the Armenian church, the struggles and compassion of Father Khrimian, the world in which he lived, and our memory of him today.

In all these arrangements the piano parts are never written out. There are ideas for the structure of the piano parts but these are subject to change, bringing freedom and improvisation to notated classical composition and the sacred music tradition.

Tigran Hamasyan

2 Անկանին առաջի Քո

Անկանին առաջի Քո եւ խնդրեմ գրողութիւն յանցանաց իմաց.
Մի՛ անտես առնէր, Հայր, գաղաշանս իմ:

Աղաղակեմ որպէս մաքաւարն եւ հեղում զարտասուն իմ առաջի Քո որպէս պոռնիկն.
Մի՛ անտես առնէր, Հայր, գաղաշանս իմ:

Յանքեւոյր թեմանայն պարտեցայ եւ ի գաղտնի նետից բանարկութիւն վիրաւորեցայ,
Մի՛ անտես առնէր, Հայր, գաղաշանս իմ:

Պահաց օրերի «Ողորմեա» շարական է՝ ԴԶ ձայնեղանակի:
Հեղինակ՝ Սուրբ Մեսրոպ Մաշտոց

Ankanim araji Qo

I Kneel Before You

I kneel before You, I beg Your mercy, forgive all my sins!
Don't neglect, Father, my humble prayer!

Like a publican, a whore in tears, I cry before You,
Don't neglect, Father, my humble prayer!

I am overcome by the hidden Foe, shot with the arrow of the Slanderer!
Don't neglect, Father, my humble prayer!

D-mode, "Have Mercy" chant (sharakan) for Fasting Days

Ով զարմանալի

Ո՛վ զարմանալի խորհուրդ այս մեծ. յայտնեալ,
Արարիչն Աստուած ի Յորդանան եկեալ,
Կամէր մկրտիլ ի ծառայէն յիւրմէ.
Ջառնոյր Կարապետն՝ զմկրտելն ի յանձն:
-Գե՛տ, մի՛ զարհուրիր, քո Արարիչն եմ ես.
Եկեալ մկրտիմ եւ լւանամ զմեզս:

Տաղ ԳԶ ձայնեղանակի, Երգվում է Զորքինեֆի ժամանակ՝
Սուրբ Ծննդյան Պատարագից հետո:

Ov Zarmanali

Oh this Amazing and Great Mystery

Oh this amazing and great mystery!
God the Creator came to the Jordan,
Wished to be baptized by His inferior,
But the Forerunner refused to baptize.
Don't fear, river, I'm your Creator,
I will be baptized and will wash my sins!

C-mode, canto (tagh), sung during the
Blessing of the Waters after Christmas Holy Mass

5 **Բազում են Քն գրութիւնքդ**

Բազում են Քն գրութիւնքդ՝
Բազմամեղ անձին իմոյ.
Ողորմեա, Աստուած, քաւիչ իմ,
Զի Քեզ, անյիշար Տէր,
Մեղայ՝ չարին խաբմամբ.
Ողորմեա, Աստուած, քաւիչ իմ՝
Ի Քն ի միւս անգամ գալստեանն.
Յորժամ գաս դատել զերկիր.
Ողորմեա, Աստուած, քաւիչ իմ:

Պահպ օրերի ապաշխարութեան շարական է՝
ԲԶ ձայնեղանակի: Հեղինակ՝ Սուրբ Մեսրոպ Մաշտոց

Bazum en Qo gtutyunqd

Your Mercy Is Boundless

Your mercy is boundless
Upon me, the sinner,
Pardon me, God-Redeemer!
Forgiving Lord, I sinned
By the Evil One deceived,
Pardon me, God-Redeemer!
And at your next Advent,
When you will judge the world,
Pardon me, God-Redeemer!

B-mode, Penitential chant (sharakan) for Fasting Days

Նոր ծաղիկ

Նոր ծաղիկ պայծառ ցուցաւ այսօր՝ ի նոր գերեզմանէն.
 Երեւեալ Լոյս յարութեան, աւետիս,
 Ի խաւարի ստուերաց մահու, աւետիս:
 Յարեաւ Քրիստոս, աւետիս,
 Երվնագարդ հոգւոցն տունկի կանաչացան կենդանութեամբ:
 Երեւեալ Լոյս յարութեան, աւետիս,
 Ի խաւարի ստուերաց մահու, աւետիս:
 Յարեաւ Քրիստոս, աւետիս,
 Րենական Լուսոյ սաղարթի, ի հոգեւոր գարնան փրթեալ:
 Երեւեալ Լոյս յարութեան, աւետիս,
 Ի խաւարի ստուերաց մահու, աւետիս,
 Յարեաւ Քրիստոս, աւետիս:

Տաղ Հարություն: Հեղինակ՝ Սուրբ Ներսէս Շնորհալի:
 ԲԶ ձայնեղանակ: Երգվում է Սուրբ Պատարագի ընթացքում:

Nor Tsaghik

New Flower

A new bright flower appeared today from a new grave,
It's the Light of resurrection – good tidings!
In the darkness of the death's shades – good tidings!
Christ resurrected – good tidings!
The varied trees of souls are green with liveliness,
It's the Light of resurrection – good tidings!
In the darkness of the death's shades – good tidings!
Christ resurrected – good tidings!
And the sprouts of Paternal Light have blossomed in spiritual spring,
It's the Light of resurrection – good tidings!
In the darkness of the death's shades – good tidings!
Christ resurrected – good tidings!

Canto of the Resurrection, chanted during Divine Liturgy

8 Հայրապետական մաղթերգ

Ամեն հայի սրտից բխած,
Լսիր այս ձայն, ով Աստած.
Երկար կեանք տուր Հայրապետին,
Երկար օրեր Հայոց Հոր.
Տէր, տնտեսան պահիր դու միշտ
Քո իսկ հիմնած Մայր Աթոռ:

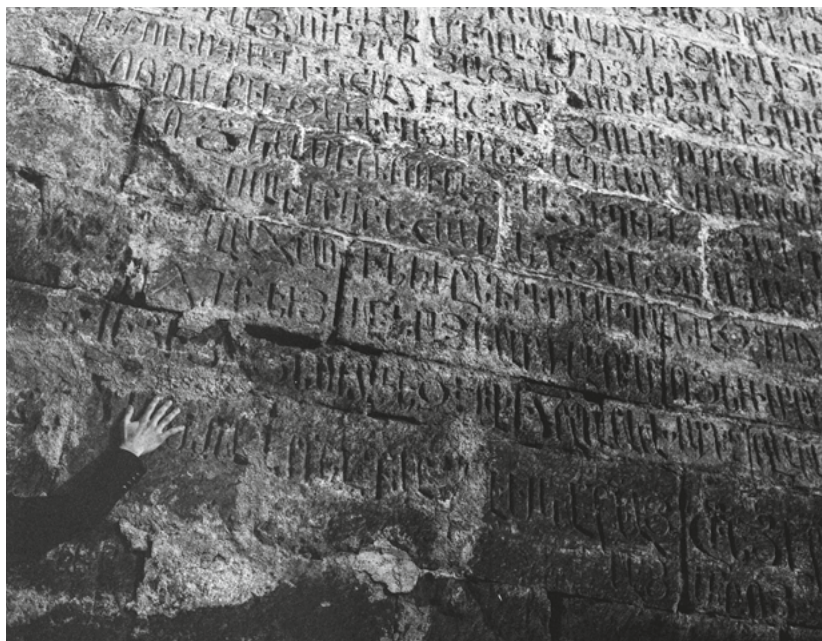
Կոմիտաս Վարդապետը այս մաղթերգը նվիրել է
Մայր Աթոռ Սբ Էջմիածնին ի դեմս Կոնստանդնուպոլսի պատրիարք
Էւ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Մկրտիչ Խրիմյանի (1820–1907):

Hayrapetakan Maghterg

Patriarchal Ode

Each Armenian prays for this,
God, hear the voice of their heart!
Give you long life to the Patriarch,
To the Father of Armenia!
You founded Mother See,
O Lord, always keep it firm!

Komitas Vardapet dedicated this Ode to the Mother See
of Holy Etchmiadzin in the person of Mkrtich Khrimyan (1820–1907),
the Patriarch of Constantinople and Catholicos of All Armenians

9 Հաւուն հաւուն արթնացեալ

Հաւուն հաւուն արթնացեալ,
Դիտելով զհերթանոսս՝
Ձայնէր, ձայնէր տատրակին՝
Սիրասնունդ սիրելւոյն:
Դարձիր դարձիր, սոմնացիդ,
Ընդ վիմին հալածեալ:
Ե՛կ, հարսնուհիդ ի լերաց ընծուց,
Ի դաշտաց այծեմանց:
Եկեալ եկեալ տառաչին
յեփրայիմ Բերէլին:
Ելեալ ելեալ յասպարէզս
Ի յայցին Կեդրոնի:
Հնծան կոխելով
Գոյն ի գոյն բոսորի:
Արկեալ փայտ ի հաց,
Զգեցելիս իւր գեցեալ:
Խառնել ի գինի
Զխառնելիս անուշից:
Բաժակ մատուցաւ
Ի հրաւէր հարսանեաց:
Հրաւէր հարսանեաց,
Եկայք, նոր ժողովուրդք,
Կերայք յիմ հացէս
Եւ արբէք զիմ գինիս:
Զի կեցցիք յանսպառ
Յանվախնան յաւիտեանս:

Տաղ Հարուրայն: Հեղինակ՝ Սուրբ Գրիգոր Նարեկացի:
Երգվում է Սուրբ Պատարագի ժամանակ:

Havoun Havoun

The Bird, The Bird Was Awake

The bird, the bird was awake,
And while watching the gentiles,
He called, he called his beloved,
His dearest turtle-dove.
Return, return, Shunammite,
Under the shade of the rock!
Come from the hills of panthers,
Come, bride, from the fields of goats!
They come, they come, they gather
From Bethel of Ephraim!
And he comes forth, he comes forth
In the garden of Kidron,
And grapes are squeezed in the press,
And their color is wine-red.
Some wood is put in the fire,
And his victim is slaughtered,
Then the wine is to be mixed,
And the mixture is so sweet!
The goblet is now served,
To the wedding it invites,
To this wedding it invites:
Come here, you, new people,
Eat of my bread,
Drink my wine,
So that you have a long life,
So that you live forever!

Canto (tagh) of the Resurrection, chanted during Divine Liturgy

Ողորմեա ինձ, Աստուած

Ողորմեա ինձ, Աստուած:

Որ զառաջինն ոչ պահելով զպատուիրանըն մեռաք,
 շնորհեցեր Քեւ արինակ մեզ՝ պատուիրան կենաց,
 զի պահելով կենդանացուք:

Ողորմեա ինձ, Աստուած:

Որ ի խորհուրդ Քո կամաւոր մահուանն, Եկեղեցի Քո, Քրիստոս,
 մեռանելով արինաց մեզաց,
 զի յարուցեալ ընդ Քեզ նորոգեսցի վառս:

Պահեց օրերի «Ողորմեա» շարական է՝ ԱԶ ձայնեղանակի:
 Հեղինակը Սուրբ Մեսրոպ Մաշտոցն է:

Voghormea indz Astvats

God, Have Mercy Upon Me

God, have mercy upon me!

We did not keep your commandment, we are dead,

For you gave us an example: if we kept

Your commandment, we would live!

God, have mercy upon me!

As a symbol of your death, Christ, willing death,

Let Your church die for the sins

And resurrect beside You,

To be restored to glory!

D-mode, "Have Mercy" canticle for Fasting Days

Միրտ իմ Սասանի

Միրտ իմ սասանի, սարսափ զիս ունի վասն Հուդայի:
 Նա ոչ ամաչէ եւ ոչ զարհուրի՝ սիրողն արծաթի,
 Որ Տէրն ամենի, նմա առաջի ի ծունկըս անկանի.
 Փրկիչըն բազմի դասու՜մ էրջանկի ի յերեկայի:
 Տէր իմ, արժանի արա զմեզ հացի՝ Քո Սուրբ Սեղանի:
 Ահա ազատեա՛ զմեզ ի մեղաց, քաւիչ յանցանաց,
 Աղաչեմք, լո՛ւր, Տէ՛ր, եւ ողորմեա՛:

ԳԶ ձայնեղանակի Գանձի հեղինակը
 Միխայր Այրիվանեցիւն է (ԺԳ դար)

Sirt im Sasani

My Heart Is Trembling!

My heart is trembling, I am horrified because of Judas;
 He is not ashamed and does not fear: he's fond of money,
 And he will not kneel before our Lord, Lord of everyone.
 The Saviour reclines with the happy ones during the evening.
 Lord, make us worthy to eat the bread of Your Holy Table.
 Now liberate us from our sins, Oh you, Redeemer!
 We beg you, hear, Lord, have mercy on us!

C-Mode Canticle (gandz), chanted on Maundy Thursday
 during Washing of the Feet

Սուրբ Աստուած

Սուրբ Աստուած, Սուրբ Էւ Հգաւր, Սուրբ Էւ Անմահ,
որ յայտնեցար վաւրն մեր, ողորմեա մեզ:

Սուրբ Աստուած, Սուրբ Էւ Հգաւր, Սուրբ Էւ Անմահ,
որ խաչեցար վաւրն մեր, ողորմեա մեզ:

Սուրբ Աստուած, Սուրբ Էւ Հգաւր, Սուրբ Էւ Անմահ,
որ յարեար ի մեռելոց, ողորմեա մեզ:

Վաղ միջնադարեան մեղեդի ԳՁ ձայնեղանակի:
Երգեցողութիւն Սուրբ Պատարագից

Surb Astvats

Holy God

O Holy God, Holy, Mighty and Immortal,
You appeared for our sake – pardon us!

O Holy God, Holy, Mighty and Immortal,
For us you were crucified – pardon us!

O Holy God, Holy, Mighty and Immortal,
You, who rose from the dead – pardon us!

C-mode, early medieval melody, chanted during Holy Mass

Արինեալ է Աստուած:

Արինեալ է Աստուած:

Քրիստոս պատարագեալ բաշխի ի միջի մերում. Ալէլուիա:

Զմարմին իւր տայ մեզ կերակուր. եւ սուրբ զարիւն իւր ցօղէ ի մեզ. Ալէլուիա:

Մառի՛մ առ Տէր եւ առէ՛մ զլոյս. Ալէլուիա:

Ճաշակեցէ՛մ եւ տեսէ՛մ զի քաղցր է Տէր. Ալէլուիա:

Արինեցէ՛մ զՏէր ի յերկինս. Ալէլուիա:

Արինեցէ՛մ զնա ի բարձունս. Ալէլուիա:

Արինեցէ՛մ զնա, ամենայն զօրութիւնք նորա. Ալէլուիա:

Երգեցողութիւն Սուրբ Պատարագից, ԱԶ ձայնեղանակ, Վաղ միջնադար:

Orhnyal e Astvats

Blessed Is God!

Blessed is God!

The sacrificed Christ is distributed among us, hallelujah!

He gives us his body to eat and sprinkles us with his holy blood, hallelujah!

Approach the Lord and receive the light, hallelujah!

Eat and see that the Lord is sweet, hallelujah!

Bless the Lord in heaven, hallelujah!

Bless him in the high, hallelujah!

Bless him and all his power, hallelujah!

A-mode, early medieval hymn, chanted during Holy Mass

[illegible]

Զեռագրեր

Կիլիկիայի դպրոցներում առանձնահատուկ զարգացում է ապրում միաձայն երաժշտությունը՝ հարստացվում է պաշտոնեթոքությունը, վերամշակվում ու նոխացվում են մեղեդիները. այս մասին վկայում են մեզ հասած ձեռագրերը՝ մանրակրկիտ, նրբին խազավորումով: Այսպես Կիլիկյան վանքերում 11-րդ դարից ծնունդ են առնում «մանրումունք» կոչվող երաժշտական-ծիսական մատյանները, որ ներառում են ողջ ժամերգությունը: Իրենց գերհարուստ խազավորմամբ (տարատեսակ խազերի միակցությամբ, կատարման նրբերանգներ, ռն, շեռտադրում, զարդարանքներ ցույց տվող բազմաթիվ հավելյալ խազերով, խազ-տառերով) այս ձեռագրերը միաձայն երգեցողության զարգացման բարձրագույն աստիճանն են ներկայացնում: Լայն առումով «մանրումունք» հենց ճշմարտում է միաձայն երգեցողության արվեստ՝ բազմադյուղ բանաձև-եղանակների, խազագրության, կատարման բազմազան հնարավորությունների ամբողջությամբ: «Մանրումունքների» երաժշտական համարների մեծ մասն այսօր չի պահպանվել կամ պահպանվել է շատ ավելի պարզ տարբերակով: (Միաձայն երգեցողության կիլիկյան հայկական դպրոցի ամենից կարևոր ներկայացուցիչներից մեկը Ներսես Շնորհալուին է (1101–1173 թթ.): Նրա բեղմնավոր գործունեությունը նոր շունչ հաղորդեց հայ երգչուհի երաժշտությանը եւ արեւելաֆրիստոնեական երաժշտական մշակույթին առհասարակ):

Երեսն. Մատենադարան, Զեռագիր 763 (Ձախ էջ)

Զեռագիրը մանրումունք է: Այն ընդօրինակվել է 1408 թ. Ավագ վանքում (Արեւմտյան Հայաստան)՝ 12–15–րդ դդ. գրչության, մատենագրության խոշոր կենտրոնում: Ավագ վանքն իր մատենադարանով, հարուստ գրադարանով կոմպոն էր ու գործում էր մինչև 1915 թ. Նեղեկը, որի ընթացքում ձեռագրերի մի մասը, ըստ վերապարձների վկայության, քաֆցվել է տեղի գաղտնարաններում: Զեռագրի գրիչը նշում է, որ

այն ընդօրինակել է Արքակաղնի ուխտի (Կիլիկիա) առաջին «Էրաժժտապետներին» ստույգ օրինակից: Նման հիշատակությունները մանրամասն ձեռագրերում շատ են, ինչը ենթադրել է տալիս, որ Արքակաղնի դպրոցում է ծնվել ու զարգացել մանրամասն արվեստը (մինչև 1263 թ. երկրաշարժը, երբ այս վանքը կործանվում է), թեև այսուեղից ոչ մի երաժժտական ձեռագիր մեզ չի հասել: Այս ձեռագիրը, մոտ երկու տասնյակ այլ մանրամանկների հետ միասին ուսումնասիրել է Կոմիտաս Վարդապետը խաղերի կորսված հաճախությունը բացահայտելու համար: 763 ձեռագրի այս էջում (325 ա) Գրիգոր Նարեկացու (10–րդ դ.) «Հարություն տաղին» է՝ «Հաւուն, հաւուն»։ տաղերն առավել հարուստ, զարգացած, բազմաճյուղ մեղեդայնությամբ, խմբովի զացիոն տարրերով օժտված ներբողներ են, որ պատկերում են Քրիստոսի եւ սրբերի կյանքի առավել ազդեցիկ դրվագները, գլխավորապես կապվում են տոներին նվիրված հանդիսավոր ծխակատարության հետ: Այս տաղի մեակումը եւս ներկայացված է «Լուսյ ի լուսոյ» ալբոմում:

Երեւան. Մատենադարան, Զեռագիր 7157 (Էջ 35)

Զեռագիրը «Մանրամունք» է՝ ընդօրինակված Կիլիկիայի հայկական թագավորության Սկեւոս վանքում, որ գտնվում էր անմատույց, ռազմական հաճախություն ունեցող հայկական կամբոն բերդի մոտ: Այս վանական համալիրն ուներ գրչատուն, մատենադարան, կուսանոց, հրան կից գործող բարձր տիպի դպրոց: Սկեւոս կիլիկյան գիտական, մշակութային կարեւորագույն կենտրոն էր, որն աչֆի էր ընկնում հատկապես գրչության, մանրանկարչության, թագադրության եւ հոգեւոր երգեցողության բարձր արվեստներով: Այն գործել է ողջ Կիլիկյան հայկական թագավորության ընթացքում (1198–1375), որի վկայությունն է այս ձեռագիրը (1349 թ.): Կիլիկյան դպրոցների ձեռագրերն աչֆի են ընկնում նաեւ առանձնահատուկ մանրանկարչական հարստությամբ ու շքեղությամբ:

Այստեղ ներկայացված է հատված երեկոյան ժամերգությունից (ձեռագիր 7157. 166–167ա): Այստեղ ներկայացված է հատված առավոտյան ժամերգությունից (ձեռագիր 7157.52բ–52ա): 7157 ձեռագրի 137բ էջում ներկայացված է «Սուրբ Աստված»-ը պատարագից, որ մշակվել և տեղ է գտել «Հոյս ի լուսոյ» ալբոմում:

Երեւան, Մատենադարան, Ձեռագիր 9838 (Մյուս էջ)

Այս շփեղ, մանրանկարներով հարուստ ձեռագիրը, որ ընդօրինակվել է Երուսաղեմում (1193 թ.), Շարակնոց է: Երուսաղեմում հայ հոգևոր կենտրոններ առաջացել են դեռևս 4–7–րդ դարերից՝ հետագայում վերաճելով նաև մշակութային, գրչության կենտրոնների: Այսօր էլ հայտնի է Երուսաղեմի Սուրբ Հակոբյանց վանքի հայկական ձեռագրերի հարուստ հավաքածուն: Այս ձեռագրի 40 բ էջի առաջին սյունակում Մեդրոպ Մառտոցի «Բազում են քո գթութիւնքդ» շարականն է, որի մշակումը ներկայացված է «Հոյս ի լուսոյ» ալբոմում:

The Manuscripts

In the 11th century, musical-liturgical manuscripts called “Manrusmunk” (literally: fine teaching) came into being in the Armenian kingdom of Cilicia (1198–1375). With their rich and complex system of neumes (including combinations of neumes, additional neumes and neume-letters indicating nuances of performance, style, accentuation and ornamentation), these manuscripts manifest the highest standard of monodic chant. Monody was steadily refined in the Cilician period, as extant manuscripts with meticulously detailed neumes demonstrate. Manuscripts of Cilician schools are also distinguished for their rich and splendid illumination. One of the most important representatives of the Cilician Armenian school is Nerses Shnorhali (1101–1173). His prolific work breathed new life into Armenian sacred music and into eastern Christian musical culture in general.

Manuscript Ms 9838 (left page)

First column includes hymn (sharakan) by Mesrop Mashtots, “Bazum en Qo gtutyunqd” (Your Mercy is Boundless). This richly illuminated manuscript copied in Jerusalem in 1193 is a „Sharaknots” (Hymnal). Armenian spiritual centers in Jerusalem that emerged already in the 4th – 7th century later were transformed into cultural and scriptorial centers. The rich collection of Armenian manuscripts in the St. James Monastery in Jerusalem is well-known.

Manuscript Ms 763 (page 28)

“Hawun, hawun” (Canto of the Resurrection) by Grigor Narekatsi (10th century). Cantos (taghs) are odes depicting the most dramatic moments of the lives of Christ and the saints. Their rich and developed melodic patterns embrace ele-

ments of improvisation. The manuscript is “Manrusmunk” copied in 1408 in the Avag Monastery (Western Armenia), a famous scriptorial and literary center in the 12th–15th century. With its rich manuscript collection and library the monastery was active till the Genocide in 1915, when, according to the survivors, the manuscripts were hidden in caches. The anonymous scribe claimed to have based his copy on a manuscript written by “the first musicians” in the Arkakaghin covenant (Cilicia). Similar information can be also found in other manuscripts, therefore the art of “Manrusmunk” had probably emerged and developed in the Arkakaghin School (until the destruction of the monastery by earthquake in 1269). Komitas Vardapet studied this manuscript alongside some twenty other “Manrusmunks” in order to reveal the forgotten meaning of neumes.

Manuscript Ms 7157 (right page)

Early medieval melody “Surb Astvavts” (Holy God) from the Holy Mass. This manuscript was copied in the monastery of Skevra, near the strategically important Lambron castle. This monastery complex had a scriptorium, a manuscript repository, a nunnery and an advanced school. Skevra was an important scientific and cultural center of Cilicia, distinguished for its art of writing, neumatic notation, miniature painting and spiritual chant. It survived the whole period of the Cilician kingdom, an evidence of which is this manuscript (dated 1349).

Recorded October 2014
at Argo Recording Studio, Yerevan
Tonmeister: Markus Heiland
Assistant engineer: Armen Paremuzyan
Mixed March 2015 at RSI Studio Lugano
by Markus Heiland, Manfred Eicher, Tigran Hamasyan
Cover and liner photography: Vahan Stepanyan,
Elena Petrosyan (p. 17)
Design: Sascha Kleis
Produced by Manfred Eicher

Thanks to Alberto Amendola for his dedicated work
on the piano, and for his fine-tuning.
Manfred and Tigran

An ECM Production

The sample used on *Orhnyal e Astvats* is a recording of Armenian tenor
Armenak Shahmuradyan made in Paris in 1912, in the presence of Komitas.

Manuscript pages reproduced courtesy of Matenadaran,
The Mesrop Mashtots Institute of Ancient Manuscripts, Yerevan.

© 2015 ECM Records GmbH
Postfach 600 331, 81203 München
www.ecmrecords.com

